

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**Joannis Bonae, Eminentissimi S. R. E. Titulo S. Bernardi
Ad Thermas Cardinalis Presbyteri Opera Quotquot
hactenùs separatim edita fuerê Omnia**

Bona, Giovanni

Antverpiae, 1677

Cap. XII. De Missa Gallicana ante tempora Pipini & Caroli Magni. Eorum cura ritus Romanos in Galliam introductos. Quae sit Missa ante annos centum edita ad Illirico. Eam veterem Gallicanam non esse. ...

urn:nbn:de:hbz:466:1-10805

CAPUT XII.

De Missa Gallicana ante tempora Pipini & Caroli Magni. Eorum cura Ritus Romanos in Galliam introductos. Quae sit Missa ante annos centum edita ab Illyrico. Eam veterem Gallicanam non esse. Ritus Gallicani vestigia ex antiquis Scriptoribus. An idem fuerit Gallia & Hispania mos in Divinis officiis. Conjectura & exempla veteris Missae Gallicanae.

I. Implicatum haerere me fateor in hac disquisitione, in qua suscepti operis ratio exigit, ut de Missa ante Pipinum, & Carolum Magnum in Gallia usitata, ejusque ritibus agam: cum enim tot saeculorum decursu eorum memoria interierit, nemo non videt, quam difficile futurum sit, è rudibus antiquitatis veluti è tumulis sepultos eruere, & ad lucem revocare. Conabor tamen, Dei gratia aspirante, quae & qualis ea Missa fuerit, ex quibusdam vestigiis, quae in veterum scriptorum monumentis supersunt, indagare; & cum quorundam hac de re conjecturas examinavero, meas proponam, liberumque iudicium de utriusque lectori relinquam. Ut autem certa ab incertis ante omnia fecernam, hoc tanquam exploratissimum suppono, veteres ritus in Gallicanis ecclesiis abrogatos, & Romanos introductos fuisse jussu piissimorum Regum Pipini & Caroli Magni ante annos ferè nongentos. Cujus rei luculentum testimonium praebet idem Carolus in Tractatu de sacris Imaginibus contra synodum Graecorum, quem à diversis auctoribus compositum, ut docet Baronius anno 794. Religiosissimus Princeps Adriano Papae examinandum misit. Nam lib. 1. cap. 6. postquam dixit, Ecclesiam Gallicanam nunquam à Romana recessisse, ait: „Quae dum à primis fidei temporibus, cum ea perstaret in religionis „sacrae unione, & ab ea paulò distaret, quod tamen contra fidem non est, in officiorum celebratione, venerandae memoriae genitoris nostri „Illustrissimi atque Excellentissimi viri Pipini „Regis curâ & industriâ, sive adventu in Gallias Reverendissimi & Sanctissimi viri Stephani Romane Urbis Antistitis, est ei etiam in „psallendi ordine copulata, ut non esset dispar

„ordo psallendi, quibus erat compar ardor credendi, & quae unitae erant unius sanctae legis „sacra lectione, essent etiam unitae unius modulationis veneranda traditione, nec se jungeret „officiorum varia celebratio, quas conjunxerat unice fidei pia devotio. Quod quidem & „Nos collato nobis à Deo Italiae regno fecimus, sanctae Romanae Ecclesiae fastigium „sublimare cupientes, & Reverendissimi Papae „Adriani salutaribus exhortationibus parere nitentes, scilicet ut plures illius partes Ecclesiae, quae quondam Apostolicae Sedis traditionem in psallendo suscipere recusabant, nunc „eam cum omni diligentia amplectantur; & „cui adhaeserant fidei munere, adhaereant quae psallendi ordine. Quod non solum omnium Galliarum Provinciae, & Germania, „sive Italiae, sed etiam Saxones & quaedam Aquilonaris plagae gentes per Nos, Deo annuente, ad verae fidei rudimenta conversae, „facere noscuntur. Idem Carolus in praefatione Homiliarum totius anni, quas ejus jussu Alcuinus collegit, Pipinum ait genitorem suum totas Galliarum Ecclesias Romanae traditionis cantibus decorasse. Extant de hac cura Pipini & Caroli in propagandis Romanis ritibus aliquot epistolae Summorum Pontificum inter eas, quas ipse Carolus collegisse dicitur, ediditque Gretzerus, nempe 25. Pauli Papae ad Pipinum, in qua scribit, se ei misisse Antiphonale & Responsale; & ex 43. ejusdem Pauli constat, quanta sollicitudine optimus Rex satageret, ut Religiosi sui regni bene instructi essent in cantu Romano. Ibidem Epist. 82. Adrianus Papa Carolo scribit, se illi misisse Sacramentarium S. Gregorii, quod petierat. Et lib. 5. Capitularium cap. 219. sancitum est, ut unusquisque Presbyter Missam celebret ordine Romano. Possem & alia ex Historicis illorum temporum testimonia afferre, sed illis in re aperta opus non est. His igitur praetermissis ad rem propositam accedendum est.

II. Matthias Flaccus Illyricus, Centuriatorum Magdeburgensium ac rigidorum Lutheranorum Princeps, Missam Latinam in antiquo codice M. S. repertam typis mandavit Argentinae anno 1557. eique hunc titulum praefixit, *Missae Latinae, quae olim ante Romanam circa septingentesimum Domini annum in ususuit, bona fide ex vetusto authenticoque Codice descripta.* Et in Epistola praefliminari ad Principem Palatinum Rhenum opinari se ait, eam in usu fuisse in Occidente

præsertim in Gallia, & in Germania, *antequam Romana Missæ ratio ubique recepta est.* De sunt in ea Introitus, Collectæ, Epistola, Graduale, Evangelium, Offertorium, Præfatio, Postcommunio, & quædam alia, quæ generaliter tantum sine ulla speciali assignatione nominantur; quia dierum festorumque varietas diversos exigit Introitus, diversas Oraciones, Epistolas, & reliqua, quæ singulis Missis peculiaris sunt. Ex quo destruitur falsa Illyrici opinatio, existimantis unicam olim fuisse Missæ celebrandæ rationem absque ullo discrimine temporum & festivitatum. Hujus autem Missæ evulgatione creditur vir improbus, se plurimum detrimenti Catholicæ Ecclesiæ allaturum, ac si illa antiquos sacrificii ritus perperam innovasset; sed excecavit illum malicia sua, nam è contrario Orthodoxæ fidei dogmata, receptique Ecclesiæ ritus ex ea passim confirmantur, Sanctorum scilicet, & B. Virginis invocatio, realis præsentia Christi in Eucharistia, confessio auricularis, oratio pro vivis & defunctis, & alia ejusdem generis multa. Quod cum Lutheri asectæ statim animadvertissent, omnia edita exemplaria, quotquot reperire potuerunt, in unum congesta igne protinus concremarunt: & hinc factum est, ut codex ille rarissimus sit, quem nec Cassander, nec Pamelius viderunt, licet eo tempore vixerint, & in perquirendis libris ad sacros ritus pertinentibus diligentissimi fuerint. Vidit tamen Menardus, qui eam Missam examinat, & cum altera simili à se edita confert in notis ad librum Sacramentorum S. Gregorii pag. 380. & sequentibus. Vidit Guillelmus Duperatius, qui ejus synopsis refert in Tractatu de juribus & antiquitatibus capellæ Regis Galliarum lib. 2. cap. 13. à pag. 561. & deinceps. Hanc ego Romæ & alibi diu, sed frustra, quæsitam reperit tandem Viennæ in instructissima Imperatoris Bibliotheca studio ac diligentia Cantoris celeberrimi Caroli Veterani, qui eam transcripsit ex edito Codice, quem ipsi libentissimè communicavit V. Cl. ejusdem Bibliothecæ præfectus Petrus Lambecius. Incidit postea in manus meas eruditum opus Annalium Ecclesiasticorum Francorum auctore Carolo le Cointe, quibus inserta est Tomo 2. anno 601. num. 20. cum variis notis & observationibus. Ne quid autem hic desit, quod ad Missæ Latinæ illustrationem pertineat, eam in calce hujus operis veluti appendix recudi faciam, simul cum alterius similis Missæ fragmento nondum edito.

III. Porro Guillelmus præcitat, & cum sequitur Carolus, quamvis non ignorent, quæ fides præstari posset hæretico pervicacissimo; aliis tamen studiis impediri ne rem accuratius perpenderent, ipsi asserenti sine teste, & ex mera suspitione omni fundamento destituta, illam esse Missam in Gallicanis Ecclesiis usitatum, antequam Romanam recepissent, facile crediderunt, idque nonnullis conjecturis stabilire conati sunt. Sed quam longè absit hæc Missa à veteri Gallicana, & quam falsum de ipsa ac præposterum judicium tulerit Illyricus, hic primitus ostendam; mox meas de vera Gallicana Missa conjecturas proponam, peritorumque ac eruditorum hominum, quibus Gallia abundat, censuræ subjiciam. Quæro autem primo loco, unde sciat Illyricus, Missam, quam edidit, regnum Pipini antecessisse, aut quo teste, quoque argumento id probet. An Pythagoricum illud obtrudet, *Ipse dixit*? At ego didici nulli mortalium credere, nisi dicti sui rationem reddat. Credo potius viro sapientissimo Hugoni Menardo, qui loco citato haud contemnendis rationibus demonstrat non tantæ esse antiquitatis, quantum illi sectarius affinxit, sed duobus aut tribus sæculis posteriori. Quis etiam illum docuit, Romanam antiquiorem & ab ea diversam esse? Clausus enim vel in totum Homericis oculis liquet, ut phrasim Tertulliani usurpem, eam meram ac puram Missam Romanam esse diversis orationibus interpolatam. Notavit hoc Georgius Wicellius Lutheri primum discipulus, postea Catholicus in defensione Liturgiæ Ecclesiasticæ, statim ac in eam oculos fixit. „Edidit, inquit, „Illyricus repertam Missam Latinam, non „triumphans tamen de thesauro tanto adversus „Catholicos, cum vel cæcipienti homini appareat, totum illud quod edidit, contra Lutheri, „Calvinique sectas edidisse, sed & nobis Catholicis rem longè gratissimam fecisse. Quid enim „nisi Missam Latinam, quæ hodiè in usu generalis est, insciens imprudensque defendit? Tantum abest, ut suo sectæque more oppugnet. „Locupletior est illa quidem, plusque precum „continet, sed omnino tamen eadem est cum „usitata; cujus etiam dicta factaque omnia passim sequitur, ut diversam esse confirmare nemo audeat. Hæc Wicellii verba refert & laudat Carolus le Cointe anno supra notato num. 21. Eidemque consentit, agnoscentes hanc esse puram-putam Missam Romanam, quæ hodiè in usu est, licet plures insertæ sint ei orationes. Ait

Ait nihilominus, hanc Missam his precationibus auctam Gallicanam fuisse: ac si Gallicanae Ecclesiae tunc relictis propriis ritibus ordinem Romanum jussu Pipini suscepisse censeantur, cum rejectis precationibus Missae Illyrici adjunctis puram Missam Romanam frequentare ceperunt, quod sane absurdum foret. Sicut enim homo nudus, & idem diversis indutus vestibus, unus & idem homo est: ita Missa Romana semper Romana est, etiamsi plures eidem orationes immisceantur. Deinde Illyrici Missa nullam habet similitudinem aut convenientiam cum his, quae de Missa veteri Gallicana mox citandi auctores tradiderunt. Ajunt enim in Gallicanis Missis Martyrum passiones descriptas fuisse, cujus rei in Missa Illyrici ne minimum quidem vestigium extat. Ajunt antiquum ordinem Missarum diversum prorsus fuisse ab usu Romanae Ecclesiae, ac Missa Illyrici à Romana non differt, imò eadem est, sed interpolata. Denique obsecro nullam hujus Missae Illyricianae apud antiquos Patres & ecclesiasticos scriptores mentionem reperiri; nullam ejus in Conciliis sive in Decretis summorum Pontificum approbationem extare: ex quo conficitur, privatam alicujus Episcopi institutione Missae communi & Romanae tot orationes superadditas, ut iis recitandis Sacerdos occuparetur, cum Missam solemniter decantabat, eo praesertim tempore, quo Introitum, Graduale, Symbolum & caetera hujusmodi Chorus modulatur. Idem prorsus dicendum de duabus similibus Missis, quas ex antiquis codicibus Hugo Menardus edidit in Appendice ad librum Sacramentorum S. Gregorii, eas nimirum peculiari devotione ab aliquo Episcopo institutas: Tantum abest ut olim toti Galliae communes fuerint. Cumque in illis regionibus tot Concilia habita sint, tot viri doctrina & ecclesiastica eruditione praestantissimi floruerint, quorum etiam nunc scripta leguntur, nulla tamen harum Liturgicarum precationum vel tenuis umbra in illis apparet, quod certe magni momenti est ad Illyrici commentum explodendum de ipsius Missa communiter in Galliis usurpata.

Accedit aliud argumentum ad falsam Illyrici persuasionem evertendam, quod alia quaedam Missa eodem modo interpolata reperitur ad usum alicujus Ecclesiae Romanae Dioceseos, quam opportunè mihi videre contigit, dum Illyricianam evolverem. Ea extat in Codice M. S. Bibliothecae Eminentissimi Cardinalis Chiffi num. 1521. caractere Longobardico, cui desunt

quaedam folia in principio, & multò plura in fine. Continet primò aspirationes ad Deum ex psalmis artificiosè contextas, & alias orationes ac Litanias: secundò ordinem Missae usque ad Evangelium dumtaxat, nam reliqua vel ab iniqua manu avulsa, vel hominum incuria desunt, magno ecclesiasticae eruditionis detrimento. Hoc fragmentum haecenus ineditum, ne prorsus intereat, publici juris faciam in fine hujus Tractatus post Missam Illyrici, cui ferè in omnibus consonat, quamvis orationes superadditae saepe dissimiles sint. Haec autem nullo modo spectabat ad Gallicanam, nam utitur versione Psalmorum Italica, quae diu in usu fuit non solum in Urbe, sed & in omnibus Ecclesiis suburbicariis, ac etiam in aliis regionibus, excepta Gallia quae versionem à S. Hieronymo emendatam statim recepit, atque idèd Versio Gallicana dicta est. Cum igitur Missa Romana multis superadditis orationibus ad instar ejus, quam Illyricus veterem Gallicanam fuisse dixit, in Italia quoque usitata, atque aliis Ecclesiis communis fuerit, hinc satis perspicue infertur, non fuisse eum ritum specialem alicujus regni aut provinciae; sed uni tantum vel aliquod Ecclesiam privatam proprii Episcopi auctoritate absque ulla Synodorum, vel Apostolicae Sedis approbatione tributum. In Missali item M. S. Bibliothecae Vaticanae num. 3807. proponitur oratio, *Summe Sacerdos* pro celebrantis arbitrio recitanda, dum in Choro *Kyrie* vel *Gloria* cantatur. Eadem praescribitur in Missali Hispanensis Ecclesiae & ordinis Praedicatorum. Ex quibus omnibus & ex duabus Missis editis à Menardo id quoque deducitur, quod praedictae interpolationes in solis Missis solemnibus locum habebant, ut tam Sacerdos quam Ministri, psallente Choro, iis vel ex integro vel ex parte recitandis occuparentur. Ex silentio autem veterum scriptorum, qui nullam harum Missarum mentionem faciunt, & ex raritate codicum, in quibus repertae sunt, non improbabiler conjicio, vel ab Ecclesiis, quibus traditae erant, non fuisse receptas; vel statim cum suis auctoribus interiisse. Abhorrent enim plerique à prolixitate; & qui religiosiores sunt, aegre novitatibus consentiunt; nec orationes in publicis Ecclesiae functionibus facile admittunt, nisi fuerint juxta decretum Milevitani Concilii, aliasque Ecclesiasticas sanctiones synodali vel Apostolica auctoritate approbatae. Missas hujusmodi cepisse arbitror prope finem saeculi decimi, sive initio undecimi, ut de suis asserit Menardus, qui Illyricianam his antiquiorem non putat. Eiusdem aevi,

decimi nimirum sæculi, est Codex Chisus, nam characterem Longobardicum, quo scriptus est, in fine ejus sæculi defuisse viri periti à me consulti asserunt. Idem colligitur ex Sanctis, qui prima parte libelli in Litanis recensentur, nam cum omnes sancti Monachi singillatim invocentur, non tamen illi, qui circa annum millesimum & deinceps floruerunt. Notæ quoque musicales, quibus in Ordine Missæ prænotantur *Gloria in excelsis*, & *Dominus vobiscum*, illæ sunt, quæ in usu erant ante Guidonem Aretinum. Hæc omnia, si rite perpendantur, illyrici commentum refellunt, qui sine probabili testimonio ausus est Missam à se repertam veteris Gallicanæ nomine publicare.

V. Restat nunc pars disquisitionis obscurior, quæ reverà, & qualis fuerit in Galliis sacrificii offerendi ratio ante Pipinum usitata. Et quia non licet in re tam gravi aliquid proprio ingenio fingere, aut divinare; evolvenda Antiquorum monumenta sunt, & solerter investigandum, an saltem ejus vestigia alicubi reperiantur, ut ex iis, quantum fieri poterit, de toto corpore, quod interit, judicium ferre possimus. Occurrit autem hæc indaganti primus omnium Hilduinus, qui in epistola ad Ludovicum Pium, quam suis Areopagitici præfixit, postquam de vitâ S. Dionysii Scripta cujusdam Visbii commemoravit, alterum testem profert antiquum ordinem Missæ Gallicanæ his verbis: „Cui adscriptum videntur antiquissimi, & nimia penè vetustate congesti Missales libri continentes Missæ ordinem more Gallico, qui ab initio receptæ fidei usu in hac Occidentali plaga est habitus, usquequò tenorem, quo nunc utitur, Romanum suscepit. In quibus voluminibus habentur duæ Missæ, quæ sic inter celebrandum ad provocandam divinæ miserationis clementiam, & corda populi ad devotionis studium excitanda, tormenta Martyris sociorumque ejus succinctè commemorant, sicut & reliquæ Missæ ibidem scriptæ aliorum Apostolorum vel Martyrum, quorum passiones habentur, notissimè decantant. Hæc Hilduinus, ex quo habemus primam notam Missæ Gallicanæ, quod ejus scilicet orationes sanctorum Martyrum passiones strictim complecterentur. Alteram suppeditat Carolus Calvus Imperator sic scribens in Epistola ad Clerum Ravennatem. „Usque ad tempora abavi nostri Pipini Gallicanæ Ecclesie aliter quam Romana vel Mediolanensis Ecclesia divina celebrabat officia, sicut vidimus

„ & audivimus ab eis, qui ex partibus Toletanæ ecclesie ad nos venientes secundum morem ipsius ecclesie coram nobis sacra officia celebraverunt. Celebrata etiam sunt coram nobis Missarum officia more Hierosolymitano auctore Jacobo Apostolo, & more Constantinopolitano auctore Basilio: sed nos sequendam ducimus Romanam Ecclesiam in Missarum celebratione. Hæc altera nota est, quod Missa Gallicana eadem esset ac Toletana, quandoquidem Carolus, ut ejus discrimen à Romana oculis & auribus perciperet, more Toletano jussit coram se celebrari. Huc etiam spectat Berno Augiensis Abbas, qui cap. 2. ait, *In nostri Monasterii Archivio habetur Missalis longe aliter ordinatus, quam Romana Ecclesia se habeat usus*. Loquitur autem ibi de diversitate veteris Missæ Gallorum & Hispanorum à Romana. Cum igitur ex testimonio Hilduini Abbatis hoc Missæ Gallicanæ peculiare fuerit, quod ejus orationibus Martyrum passiones insertæ essent: cum Carolus Rex testetur se ab ecclesia Toletana adscivisse Presbyteros, qui prisco & dudum in Galliis abolito ritu coram se sacrificium offerrent: hinc manifestè deducitur, veterem Missam Gallicanam ei similem fuisse, quæ Toleti & per universam Hispaniam atque etiam in Gallia Narbonensi Gothorum regno subdita agebatur, eo ritu qui Mozarabicus nuncupatur, de quo Capite superiori actum est; eo siquidem ritu sanctorum gesta & passiones in præfationibus, & aliis liturgicis precibus commemorantur, eique soli convenit esse prorsus diversum à Romano, ut de suo Missali asseruit Berno Abbas. Accedit huic sententiæ, seu mavis conjecturæ, robur ex Gregorio Turonensi, in cujus historia quædam Missæ Gothicæ vestigia in ecclesiis Gallicanis eo vivente celebratæ mihi deprehendere visus sum. Nam lib. 4. cap. 16. lectam primò ad Missam ait Prophetiam, tum Lektionem ex Apostolo, demum Evangelium: agit autem de S. Tetrico Episcopo Lingonensi. Et lib. 8. 7. *Adveniente, inquit, die Dominico Rex ecclesiam ad spectanda Missarum solemnia petit, fratres verò consecratosque qui aderant, locum Palladio Episcopo agenda festa præbuerunt. Quo incipiente Prophetiam, Rex interrogat quis esset*. Libro item 7. cap. 8. meminit silentii indicti in Missa, quod proprium est Missæ Mozarabicæ, sicut & legere in singulis Missis Prophetiam ante Epistolam. Casarius quoque Arelatenensis hom. 12. Lektionen Propheticas, Apostolicas, & Evangelicas recitatas

recitatas in Missa commemorat. Poterunt & alia huiusmodi vestigia in rerum Gallicarum scriptoribus fortassis reperiri, si quis eos attentius evolvat; sed mihi tantum otii non est.

VI. Caeterum non absurdam neque incredibilem esse hanc sententiam de utriusque Missæ Gallicanæ & Hispanicæ similitudine, præter ea quæ dicta sunt, alia etiam persuadent. Dum enim vetustos Codices in celebrioribus Bibliothecis perquiro, factum est Dei nutu, ut duos antiquissimos repererim, quorum seriem, stylum, characterem, singulasque Missas in eis contentas, sedulo consideranti venit protinus in mentem, utrumque esse vetus Missale Gallicanum, quia & illis ad amissim conveniunt, quæ Hilduinus tribuit Gallicis Missalibus à se visis; & præcis ritibus consonant Ecclesiæ Toletanæ, ex qua Carolus Calvus sacerdotes adscivit, ut antiquum Galliæ morem ab ipsis celebrantibus disceret. Utrumque autem cum ipso Gothico, seu Mozarabico à Cardinali Ximeno edito conferens, inveni ordinem & methodum Missæ eundem esse, orationes verò diversas. Unus ex his codicibus extat in Bibliotheca Serenissimæ Suecorum Reginæ ante annos nongentos scriptus, ut periti censent, literis quadratis & majusculis, signatus num. 626. quem olim fuisse ajunt amplissimi viri Petavii Senatoris Parisiensis, emptum verò à Regina post ejus decessum. Desunt ei aliquot folia in principio, & in fine. Initio præfixus hic titulus est manu recentiori, *Missale Gothicum*; & ex eo quædam liturgicæ preces exceptæ sunt, & tomo VI. Bibliothecæ veterum Patrum editionis novissimæ Parisiensis insertæ pag. 155. Alter est Bibliothecæ Vaticanæ Palatinæ ejusdem ferè antiquitatis, cui imperitus Antiquarius manu quoque recentiori Missæ Romanæ titulum inscripsit, cum ab ea plurimum distet. In Codice Reginæ, quo diu uti licuit benignitate V. Cl. Benedicti Mellini ejus Bibliothecæ præfedit, est Missa propria sancti Martini Turonensis Episcopi, tributo ei nomine Patris nostri; ex quo suspicor hoc Missale vel Turonensis, vel alterius Gallicanæ Ecclesiæ fuisse huic Sancto specialiter dedicatæ; nam in Missali Mozarabico extat quidem de eo Missa propria, sed sine additione *Patris nostri*. Ut autem appareat utriusque Missæ discrimen, aliquot ejus orationes hæc transcribam; primum quidem ex Codice Reginæ, quem Gallicanum vocabo, deinde ex Mozarabico.

Collecta de S. Martino ex Missali Gallicano.

Summi Sacerdotis tui Patris nostri Martini Episcopi hodie depositionem celebrantibus tribue nobis Domine, ut sicut commemoracionem ejus devotissimè colimus, ita & opus fideliter imitemur.

Eadem ex Mozarabico.

Jesus Deus noster & Domine, qui iustitiam meritis Martinum Confessorem atque Pontificem ita fecisti sapientiam custodire, ut in gloria mereretur & jucunditate consistere: da nobis veræ sapientiæ intellectum, & sanctæ operationis studium, ut pauperibus prærogantes substantiam, facinorum nostrorum evadamus vindictam.

Oratio post nomina ex Gallicano.

Auditis nominibus offerentium, Fratres Carissimi, omnipotentis Dei inenarrabilem misericordiam supplices postulamus, ut nomina nostra, qui in hunc celeberrimum diem in honorem sancti Antistitis sui Martini offerimus, benedicere & sanctificare ipso suffragante dignetur: & quod illi hodie collatum est ad gloriam, nobis quoque proficiat ad salutem.

Eadem ex Mozarabico.

Deus qui mirabilis es in Sanctis tuis, cujus cultui deputatur, quicquid amicis tuis honoris impenditur; intenta oratione te poscimus, ut hunc diem quem sancti, & incomparabilis viri Martini illustravit excessus, prosperum nobis & posteris in rebus actionum propiciatus indulgeas. Tribuasque ut cujus veneratores sumus, imitatores effici mereamur. Hunc etiam virum, quem Cœlicolis admirandum, Martyribus adgregatum ætatis nostræ tempora protrulerunt, jubeas auxilium nostris ferre temporibus. Dubium enim non est, quod sit Martyr in cælo, qui fuit Confessor in sæculo. Cum scitur non Martino martyrium, sed martyrio defuisse Martinum. Oramus Domine, ut, qui tantum potuit tuis æquari virtutibus, ut vitam mortuis redderet, dignetur etiam defunctorum spiritus consolari, ac viventes in tribulatione defendere, qui potens fuit mortuos suscitare.

Oratio. Ad pacem ex Gallicano.

Inclina Domine aurem tuam ad preces familiarum tuarum, & da pacem, quam permanere iugiter præcepisti. Illud etiam specialiter præstare digneris, ut pacem charitatem teneamus, quam Pontifex tuus Martinus in hoc sæculo, te optulante, meruit obtinere.

Eadem ex Mozarabico.

Multis coram te Deus Pater exultantes in laudibus, Confessores tui Martini hodierna die obitus memoriam facimus, doctrinam recolimus, operum memoramur. Qui licet totum vitæ suæ cursum gloriosa decoraverit pace, finem tamen ineffabili charitatis bono reddidit & probabilem & illustrem. Cum vicinum suscernens terminum finis, pacem inter se discordantibus restituit Clericis. Quoad æternam continuò vocatus hæreditatem, exemplo Domini tenendam suis pacem discipulis commendaret. Hujus ergo viri suffragis pelle à nobis Deus quicquid dividit unitatem, & dona, ut eidem consortes simus in præmio, cujus hinc dilectionis edocemur exemplo.

Inlatio, sive Præfatio ex Gallicano.

Dignum & justum est, nos te Domine Deus noster in laudibus sancti Martini honorare, qui sancti Spiritus tui dono succensus, ita in ipso tyrocinio fidei perfectus, ut Christum texisset in paupere, & vestem quam egenus acceperat mundi Dominus induisset. O felix largitas, qua Divinitas operitur! O clamidis gloriosa divisio, quæ militem texit & regem; Inestimabile donum est, quod vestire Dominum meruerit Deitatis. Dignè huic confessioni tuæ præmium commisit: dignè Arianorum non subjacuit feritati: dignè tanto amore Martinus persecutoris tormenta non timuit, securus quia tanta erat gloriatio passionis, ut per quantitatem vestis exiguæ & vestire Dominum meruit, & videre. O animi imitanda benignitas! O virtutum veneranda potentia! Sic egit suscepti Pontificatus officium, ut per formam probabilis vitæ observantiam exegerit disciplinæ. Sic Apostolica virtute sperantibus contulit medicinam, ut alios supplicationibus, alios visu salvaret. Hæc tua Domine veneranda potentia, cui cum lingua non supplet

meritis exorare, operibus sancti Martini te optulante mereamur imitari. Per Christum Dominum nostrum.

Eadem ex Mozarabico.

Dignum & justum est nos tibi gratias agere, Domine Sancte, Pater æternæ, Omnipotens Deus, in depositione anniversariæ commemorationis sancti Martini Episcopi, & Confessoris tui. Quem pro pietate tua, & servitute sua, tam beatum labore, quam munere inter Sanctorum omnium florentissimas legiones, ac felicissimos Martyrum choros, & illustres eminentium Seniorum cathedras dextri ordinis locum tenere confidimus. Quia bona arbor bonos fructus facit, & bonus homo de bono thesauro cordis sui bona profert. Cumque in eodem Evangelio ipse docuerit, ex fructibus eorum cognoscetis eos: hunc ergo inter justos justè numerandum testatur facta per sæculum, signa post transitum, operam dum vixit, mirabilia post recessum. Cum præsertim ad unum sanctitatis culmen diversus mitat ascensus, non una est virtutum via, quæ gloriæ tuæ ducit ad regnum. Quid enim minus est crucem ferre per tempora, quam mortem subire per vulnera? Quid inferius est mundum vincere, quam gladium non timere? Cum plus luctaminis habeat diuturnitas crucifixi, quam celeritas interempti. Quid supereminet affectus martyrii consuminatus, quam diutius custoditus? Non distat propter te mortificatus à mortuo, cum in utroque sit gloriosum & abuti velle quod placeat. Pugnam sustinere sine defectu, an coronam rapere sine metu? Propositum non mutare sub spatio, an implere desiderium sub momento? Par est ut credimus inlecebris non cedere per dolorem, ubi æqualis in dilectione animus. Percussor deest fidei, non confessor. Voluit triumphare dum militat, qui militare non desistit dum consummat. Inter carnales pugnas & spirituales insidias laboriosius est hostem occultum superare, quam publicum. Quia non sit levius sperare semper quem caveas, quam non formidare quem videas. Jugiter in procinctu providere cautelam, quam fortiter in congressu servare constantiam. Non interest in angustia vivere servitutis, aut in pœna devincere feriendum. Quotidie declinare quod decipiat, aut cum compendio ambire quod finiat. Postremò in agone Martyrum ad extruendam fidem, hoc semper proponitur quod horreat; hic

hic etiam quod delectat. Ibi tormenta terrori, hic etiam blandimenta discrimini. Ibi homo nititur expugnare per amara, hic diabolus inlaqueare per dulcia. Ibi mors securitatem praestat, hic securitas mortem facit: ibi alienae impietas, hic propria naturae mobilitas inimica est. Sed in his omnibus nihil sibi sine adiutorio tuo arrogat humana fragilitas. Tuis muneribus debet unusquisque deputare quod vicit, qui tuis viribus portavit uterque quod pertulit. Horum tu verus arbitrator Deus, quos propter nos supplices quaesumus, ut sicut illi tibi accepti, ita nos illis mereamur esse suscepti. De quibus hoc nobis sufficit credere, quod una amoris tui causa per diversa merita, discretio vel sine vel tempore, feliciter afflicti, veraciter probati, potenter praediti, clementer assumpti, & aequaliter sint beati. Cui merito omnes Angeli & Archangeli non cessant clamare quotidie, ita dicentes: *Sanctus, Sanctus, &c.*

Ex his in exemplum adductis palam fit, utramque Missam eodem ut dixi, tenore procedere, licet orationes diversae sint. Sunt autem in his quaedam obscura in quibus haeret sensus, vitio procul dubio scriptoris, sed ego apographum fideliter expressi, venerandam reverentis antiquitatem. Ut verò magis appareat, quis & qualis sit tenor Missae, quam Gallicanam puto, operae pretium duxi ex eodem Missali M. S. Reginae integram Missam S. Stephani Protomartyris hoc loco in publico proferre, in qua desunt Antiphonae, Epistola, Evangelia, & alia huiusmodi quae in distincto Codice contineri solent. Desunt quoque ea omnia, quae omnibus Missis communia sunt. Si quis eam conferat cum Mozarabice edita à Ximeno, inveniet orationes diversas esse, sicut vidimus supra in Missa sancti Martini, sed forma eadem est.

VII. Ordo Missae in Natali S. Stephani Protomartyris.

PRÆFATIO.

Hac Praefatione carent Missae Mozarabicae.

Venerabilem atque sublimem beatissimi Protomartyris Stephani passionem hodie celebrantes, Dominum Martyrum, Fratres carissimi, deprecemur, ut sicut illi contemplatione meritum suorum coronam dare dignatus est, nobis quoque plenissimam misericordiam ipsius

precibus flexus in omnibus largiatur, Per Dominum nostrum.

Collectio sequitur.

Deus qui sancto Stephano Martyri tuo & principatum in ministerio, & principem in martyrio contulisti, dum nobis sancti diei huius festivitatem pro ejus vel commemoratione vel passione donasti; exaudi quaesumus supplices familiae tuae preces, nobis ejus peculiare praesidium tribue, cujus pro inimicis ac peccatoribus preces piissimus acceptasti. Tribue etiam ut pro nobis intercessor existat, qui pro suis persecutoribus supplicavit. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui tecum beatus vivit.

Collectio post nomina.

Omnipotens sempiternae Deus, qui Sanctorum virtute multiplici Ecclesiae tuae sacrum corpus exornans, primitias Martyrum gloriosi Levitae tui Stephani sanguine dedicasti: da nobis diem natalis ejus honore praecipuo celebrare, quia non diffidimus eum fidelibus tuis posse suffragari, qui Dominicae charitatis imitator, etiam pro suis persecutoribus supplicavit. Tribue quaesumus per interventum ipsius, ut viventes salutem, defuncti requiem consequantur aeternam.

Collectio ad Pacem.

Deus charitatis indultor, Deus indulgentiae munerator, qui S. Martyri tuo Stephano in passione largitus es, ut imbrem lapidum clementer exciperet, & pro lapidantibus supplicaret; Pietatem tuam Domine subnixis precibus exoramus, ut dum Martyris tui passionem recolimus, per intercessionem ipsius, pacis securitatem, & peccatorum nostrorum veniam consequi mereamur.

Confessio Missae.

Dignum & justum est, aequum & iustum est, te laudare, teque benedicere, tibi gratias agere omnipotens sempiternae Deus. Qui gloriaris in conventu sanctorum tuorum, quos ante mundi constitutionem praelectos spiritali in caelestibus benedictione signasti: quosque Unigenito tuo per assumptionem carnis & crucis redemptionem sociasti: in quibus Spiritum tuum sanctum regnare fecisti, per quem ad felicitis martyrii gloriam pietatis tuae favore venerunt. Digne igitur tibi Domine virtutum festa solemnitas agitur, tibi haec dies sacra celebratur, quam

B. Sec.

B. Stephani primi Martyris tui sanguis in tuæ veritatis testimonium profusus magnificum nominis tui honore signavit. Hic est enim illius nominis primus confessor, quod est supra omne nomen, in quo unicum salutis nostræ præsidium, Pater æternæ, posuisti. Hic in Ecclesia tua quam splendidum ad cunctorum animos confirmandos unice laudis præcessit exemplum. Hic post passionem Domini nostri Jesu Christi victoriæ palmam primus invasit. Hic ut Levitico ministerio per Spiritum sanctum ab Apostolis consecratus est, niveo candore confestim emicuit, martyrii cruore purpureus. O benedictum Abrahæ semen, Apostolicæ doctrinæ & dominicæ crucis prior omnium factus imitator & testis. Merito cœlos apertos vidit, & Jesum stantem ad dexteram Dei. Dignè igitur ac justè talem sub tui nominis confessione laudamus, Omnipotens Deus, quem ad tantam gloriam vocare dignatus es: suffragia ejus nobis pro tua pietate concede. Talis pro hac plebe precetur, qualem illum post trophæa venientem exultans Christus excepit. Illi pro nobis oculi sublimentur, qui adhuc in hoc mortis corpore constituti stantem ad dexteram Patris Filium Dei in ipsa passionis hora viderunt. Ille pro nobis obtineat, qui pro persecutoribus suis, dum lapidaretur, orabat ad te Sancte Deus, Pater omnipotens. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui pro peccatis nostris nasci carne per Virginem, & pati dignatus est mortem, ut Martyres suos suo pati doceret exemplo. Cui merito omnes Angeli atque Archangeli sine cessatione proclamant dicentes, *Sanctus, Sanctus, &c.*

Collectio post Sanctus.

Verè sanctus, verè benedictus Dominus noster Jesus Christus unigenitus tuus, qui Martyrem suum Stephanum cœlestis aulæ Collegio numeravit, qui corporis nostri infirmitatem suscepit, priusquam pium sanguinem pro humana salute funderet, mysterium sacræ solemnitatis instituit. Ipse enim pridie quam pateretur, accepit panem, &c.

Hic sequitur consecratio.

Post Mysterium.

Hoc ergo facimus Domine, hæc præcepta servamus, & sacri corporis passionem sacris solemnibus prædicamus. Quæsumus Omnipotens

Deus, ut, sicut veritatem nunc sacramenti cœlestis exequimur, ipsi veritati Domini Corporis & Sanguinis hæreamus. Per Dominum nostrum.

Ante Orationem Dominicam.

Gloriosi Levitæ exemplis, & beatissimi Martyris Stephani magisteriis instituti, æterno Regi & Patri Deo precem, Fratres carissimi, cum omni humilitate fundamus, ut dato nobis fidei calore vel munere ad martyrii nos desiderium amoris sui igne succendat, ejusque imitatores efficiat, qui non solum pro sui gloria, verum etiam pro exemplis eruditionis nostræ passionem sustinuit. Et cui conferre dignatus est in passione virtutem, intercedendi pro nobis tribuat facultatem. Et orationem, quam præcipere dignatus est, dicere sine cunctatione permittat. *Pater noster.*

Post Orationem Dominicam.

Libera nos à malo Omnipotens Deus, & tribue nobis supplicibus tuis tam promptum pro Christo tuo ad patiendum animum, ut probemur, non nos martyrio, sed nobis defuisse martyrium. Per eundem Dominum nostrum.

Benedictio Populi.

Deus qui tuos martyres ita vinxisti charitate, ut pro te etiam mori cuperent, ne perirent, Amen.

Et Beatum Stephanum in confessione ita succendisti fide, ut imbrem lapidum non timeret, Amen.

Exaudi precem familiæ tuæ, amatoris interfecta plaudentem, Amen.

Accedat ad te vox illa intercedens pro populo, quæ pro inimicis orabat in ipso martyrio, Amen.

Ut se obtinente, & te remunerante perveniat illuc plebs ad quæsitam per gratiam, ubi te cœlis aperis ipse vidit in gloria, Amen.

Quod ipse præstare digneris, qui vivis & omnia regis in sæcula sæculorum, Amen.

Collectio post Eucharistiam.

Deus perennis salus, beatitudo inæstimabilis, da quæsumus omnibus tuis, ut qui sancta & beata sumpserunt, & sancti jugiter ac beati esse mereantur. Quod ipse præstare digneris.

Com.

Consummatio Missæ.

Gratias agimus tibi Domine multiplicatis circa nos miserationibus tuis, qui & Filii tui natiuitate nos salvas, & Martyris Stephani deprecatione sustentas, Per, &c. *Explicit Missa S. Stephani.*

VIII. Ut autem proposita à nobis de Missa Gallicana opinio seu conjectura & clarior evadat, & firmius stabilatur, non ingratum lectori vel injucundum fore existimavi, si ex alio antiquissimo Codice M. S. nempe ex Palatino Bibliothecæ Vaticanæ supra memorato, aliam Missam adjicerem, quæ omnino consonat cum superiori S. Stephani, eademque methodo ac eodem tenore procedit. Scriptus autem fuit Codex ab homine linguæ latinæ prorsus imperito, adeo enim miserè depravatus est, ut vix ulla linea legatur sine mendis. Verborum errores, ut *dilixi pro dilexi, antistes tuos pro antistes tuus, consequerit pro consequeretur*, & alios ejusdem generis passim occurrentes facile emendavi: ubi autem sensus nutat, nec verba cohærent, nihil mutare volui, ne fortè perperam divinando longius à scopo aberrarem. Lectoris peritioris erit scedis vulneribus à rudi scriptore insictis medicam manum adhibere. Porro Missa de B. Germano est, cujus festiuitas, quamvis in Missali Mozarabico descripta sit, caret tamen Missâ propriâ, totumque officium in communi Confessorum Pontificum assignatur.

*Missæ S. Germani.**Prefatio.*

Venerabilem diem atque sublimem, Fratres Carissimi, promptâ devotione celebremus, misericordiam Domini nostri suppliciter exorantes, ut Beatissimi Germani Antistitis & Confessoris sui, cujus exempla miramur, etsi æquari factis ejus non possumus, saltem vestigia sequi, & fidem nobis contingat imitari.

Collectio.

Gratias tibi agimus Omnipotens Deus pro virtutibus Beatissimi Germani Antistitis tui, quas ei Pater omnipotens non immeritò tribuisti, quia te Apostolica confessione rebus omnibus plus amavit; discussit à se divitias, ut paupertate spiritus cælorum regna conscenderet:

mansuetudinem tenuit, ut terram sui corporis spiritualiter possideret: lugere delectatus est in sæculo, ut cœlestem consolationem ex muneris tui largitate perciperet: justitiam esurivit atque sitivit, ut tuis saturaretur eloquiis: elemosynam jugiter fecit, ut indefinenter non tantum sibi, sed & cæteris pietatis tuæ misericordiam obtineret: puritatem cordis habuit, ut te videret: fidem servavit, ut filiis tuis fraternâ se participatione conjungeret. Per cujus interventum precamur.

Desunt hic duæ lineæ abrasæ.

Post nomina.

Auditis nominibus offerentium indeficientem divinam clementiam deprecemur, ut has oblationes plebis, quas in honorem Beatissimi Germani Antistitis & Confessoris offerimus (*deest aliquid*) Signatum diem hodiernæ solemnitatis celebremus cum inconcussa fidei libertate, quam ille constanti mente defendit, ut robor patientiæ ejus ---

Desunt hic etiam duæ lineæ abrasæ.

Oremus etiam & pro spiritibus carorum nostrorum, quorum idem Omnipotens Deus & numerum novit & nomina, ut omnium memoriam faciat, omnium peccata dimittat. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

Collectio ad Pacem.

Deus pro cujus sacro nomine Beatus Germanus Antistes tuus desideravit persecutionem pati propter justitiam, ut etsi martyrium non perferret, fide tamen pertenderet: nec timeret odiis hominum & maledictionibus subjacere, dummodo mercedem copiosam consequeretur in cælo, & ad illas beatitudines evangelicas perveniret; te per hujus interventum precamur, ut pacem quam te jubente dilexit in sæculo, perpetualliter Ecclesiæ possidendam tribuas in futuro. Per Dominum nostrum.

Contestatio Missæ.

Dignum & justum est: verè æquum & justum est, nos tibi gratias agere, & pietati tuæ in honorem summi Sacerdotis tui Germani Episcopi & Confessoris laudes canere, vota persolvere, ejusque enarrare virtutes, quas ei

Bbb

Domi-

Domine Pater Omnipotens non immeritò tribuisti, quia te Apostolicà confessione rebus omnibus plus amavit, &c. *Repetit ea quæ habentur supra in prima Collecta, tum subdit.* Dilexit te Domine ex toto corde, & ex tota mente, & ex tota anima sua, & proximum suum tanquam seipsum; ut secundum quod in his duobus mandatis universa lex & Prophetæ pendebant; ad eas quas diximus evangelicas beatitudines perveniret. Et quia tu Domine Jesu Christe Apostolis tuis dixeras, ut euntes per universum mundum universæ creaturæ evangelium prædicarent, & virtutes efficerent, hæc tuus devotissimus Germanus Episcopus . . . . . eorum vestigia subsequutus per totas Gallias, Romæ, in Italia, in Britannia annis triginta corpore afflictus . . . . . jugiter in tuo nomine prædicavit, hæreses abstulit, adduxit populum ad plenam & integram fidem, ejecit dæmones, mortuos suscitavit, ægris reddidit pristinam sanitatem, implevitque omnia signa, virtutes utique adeptus. Sic cepit ut cresceret. Sic pugnavit ut vinceret. Sic consummavit, ut mortis tenebras præteriret, Martyrii se conjungeret stola, cum centesimum fructus perceperit, & vita hac peracta regnum inhabitavit æternum. Quod credentes Deus Pater Omnipotens supplices exoramus, ut in ejus apud te patrocinii & intercessionibus pietati tuæ commendati, nos in omnibus tuam misericordiam consequamur, Angelica te exultatione laudantes & dicentes. *Sanctus, Sanctus, Sanctus.*

Collectio post Sanctus.

Benedictus planè qui venit in nomine Domini, benedictus Deus, Rex Israel; pax in terra, gloria in excelsis. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui pridie quam pateretur.

Post Secreta.

Descendat, precamur Omnipotens Deus, super hæc quæ tibi offerimus, Verbum tuum sanctum: descendat inestimabilis gloriæ tuæ Spiritus: descendat antiquæ indulgentiæ tuæ donum, ut fiat oblatio nostra hostia spiritalis in odorem suavitatis accepta. Etiam nos famulos tuos per sanguinem Christi tua manus dextera invicta custodiat.

Ante orationem Dominicam.

Agnosce Domine verba quæ præcepisti, Agnosce præsumptioni quam imperasti: ignorantia est non nosse meritum, contumacia est non servare mandatum, quo dicere jubemur, *Pater noster*, &c.

Post Orationem.

Libera nos à malis omnibus, auctor bonorum Deus, ab omni tentatione, ab omni scandalo, ab omni opere tenebrarum, & constitue nos in omni bono, & da pacem in diebus nostris, auctor pacis & charitatis. Per Dominum nostrum.

Benedictio Populi deest.

Collectio post Eucharistiam.

Sumpsimus ex sacris altaribus Christi Domini ac Dei nostri corpus & sanguinem . . . credentes unitatem beatæ Trinitatis. Oremus ut semper nobis fide plenis esurire detur ac sitire justitiam, sicque opus ejus confortati salutaris escæ gratia faciamus, ut non in iudicium, sed in remedium, sacramentum quod accepimus, habeamus. Per Dominum nostrum.

Collectio in fine Missæ.

Christe Domine, qui & tuo vesci corpore, & tuum corpus effici vis Fideles, fac nobis in remissionem peccatorum esse quod sumpsimus: atque ita se animæ nostræ divina alimonia per benedictionem tuam facta permisceat, ut caro spiritui subdita, & in consensum pacificum subjugata obtemperet, non repugnet, per Spiritum Sanctum, qui in unitate Patris & Filii cœternus vivit & regnat in sæcula sæculorum. Amen.

IX. Hæ sunt Missæ, quas veluti Gallicanas è M. SS. Codicibus nunc primum produxi, breviores quidem quàm editæ in Mozarabico, sed eodem stylo, eodemque tenore contextæ. Sicut autem Basilii, & Chrysostomi, aliique Ecclesiæ Orientalis Antistites, quamvis haberent à senioribus suis sibi traditas Liturgias, propriis tamen verbis sacrificium offerre maluerunt: ita credendum, sanctos Episcopos, qui ritu in hoc

hoc & superiori Capite descripto utebantur, eo retento in ordine ac veluti textura Missæ; mixtasse nihilominus orationes, ut & ipsi propriis verbis Deum ad aram precarentur. A quibus primùm compositæ fuerint, ignoramus; non est tamen dubitandum, quin à viris & vitæ sanctimonia & fidei integritate conspicuis editæ sint, alioquin non fuissent ab Ecclesia receptæ. Nec cuiquam scrupulum ingerere debet, quod in Missa Sancti Germani in oratione quæ Post se-crata inscribitur, Sacerdos jam peracta consecratione orat, ut descendat Verbum in oblata, nam hæc oratio nihil habet alienum à fide, ut Lib. II. Cap. XIII. explicabo. Joannes Morinus ecclesiasticæ antiquitatis sagacissimus indagator in Comment. de sacris Ordinibus parte 2. pag. 261. antiquissimum Codicem se vidisse testatur scriptum in Gallia post annum 511. & ante annum 560. ad usum, ut ipse putat, Ecclesiæ Pictaviensis, continentem Ordinem Romanum, in quo ter Regni Francorum, & sæpius sancti Hilarii mentio fit: quæ, si vera sunt, evidenter evincunt, Romanos ritus initio sæculi sexti in Gallia receptos fuisse. Sed quàm firmum sit Morini argumentum aliis examinandum relinquo: ego enim non dubito, quin levissimæ conjecturæ testimonium præferri debeat omni exceptione majus tum Caroli Magni & Caroli Calvi assentium Ordinem Romanum curante Pipino in Gallicanis Ecclesiis introductum fuisse, cum antea proprio uterentur: tum Gregorii Magni, qui in epistola ad Augustinum Anglorum episcopum Gallicanos ritus à Romanis distinguit: tum aliorum Scriptorum, qui unanimi consensu eidem veritati adstipulantur. Illum verò Codicem tantæ esse antiquitatis non credo, quantam illi Morinus tribuit. Nam nec satis intelligo, cur Regnum Francorum illis annis coarctet, qui à quingentesimo undecimo usque ad 560. elapsi sunt: nec Hilarii memoriam solius Pictaviensis ecclesiæ, aut solius Galliæ finibus circumscriptam fuisse arbitror, cum Romæ etiam & ubicumque Christus colitur celeberrima fuerit. Verùm hæc & reliqua omnia, quæ in hoc Capite pertractavi, peritorum censuræ lubens subjicio, paratus de sententiâ decedere, cum quis certiora protulerit.

CAPUT XIII.

De variis Missarum generibus. Quæ sit Missa publica & sollemnis. Eandem generalem & legitimam dictam esse. Missam ab initio sic institutam; ut ei populus adesset, offerret, & communicaret. Missæ publicæ cur vetita in Monasteriis. Missæ privæ & solitaria discrimen. Origo solitaria à Monachis. A quibus, & quando prohibita. An & quatenus nunc licita sit.

I. Plura Missarum genera, sicut & varios ritus supra recensitos, in usu olim fuisse, atque etiam nunc esse, manifestum est. Sunt enim Missæ sollemnes & quotidianæ, publicæ & privæ, legitimæ & solitariae, generales & peculiæ, de tempore & de sanctis, feriales & votivæ, pro vivis & pro defunctis. Est & Missa Præsanctificatorum, & alia quam stecam vocant, de quibus deinceps agendum erit.

Missæ sollemnis, quam hodie conventualem, canonicam, capitularem, præcipuam, & majorem vocamus, illa propriè dicitur, quæ cum cantu & solenni ceremoniarum apparatu Ministris & Clero Assistentibus, suorumque Ordinum munia exercentibus celebrari consuevit; cui pompæ addebant Antiqui frequentiam populi offerentis & communicantis. Publicæ nomen inde sortita est, quod publicè fiat in ecclesia, & privæ opponatur; quo sensu ait Anastasius in vita Agathonis Papæ Missam publicam latinè factam Constantinopoli, nonnulli tamen non obscuri nominis scriptores hoc statuunt inter solemnem & publicam discrimen, quod illa cum cantu & pompa, hæc verò sine cantu & apparatu, sed in Ecclesia coram Fidelium multitudine, peragatur. A Valfrido Strabone in fine cap. 22. legitima nuncupatur, quod hæc potissimum Ecclesiastica lege instituta & comprobata sit. Ab Amalario generalis dicta est, qua denominatione interdum utuntur antiqua Monachorum Ritualia, quia totus cœtus ei solet interesse. Una igitur & eadem censeri debet, quæ à quibusdam sollemnis, ab aliis publica, legitima, & generalis nominatur, quibus vocibus indiscriminatim utemur pro ea, quæ solemniter, in publico cœtu, præscriptis ab ecclesia legitimis ritibus celebratur.